

УДК 373.3.017:17

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА – ОСНОВА РОЗКВІТУ ДУХОВНОСТІ ЛЮДСТВА

Н. А. Варивода

У статті розглядається проблема виховання духовності у молодших школярів та зазначається, що духовність є результатом оволодіння особистістю моральними цінностями, розуміння їх сутності та готовності діяти на засадах добра, справедливості, любові та краси. Вказується, що саме духовна сфера молодшого школяра є складнішим особистісним утворенням, ніж інтелектуальна, емоційно-почуттєва чи психофізіологічна сфери, оскільки у процесі духовного розвитку формується «Я-концепція» особистості, упорядковуються мотиви, мислення працює над вирішенням основних проблем буття. Виховання духовності у молодших школярів, формування у них духовно-моральних ціннісних орієнтацій є нагальною проблемою сучасної педагогіки, оскільки моральні цінності, засвоєні дитиною у віці від шести до десяти років, стають передумовою успішної реалізації інших систем цінностей, а період навчання у початковій школі є надзвичайно сприятливим для формування ціннісної сфери особистості. Саме у цьому віці дитина активно пізнає світ, починає розрізняти добро і зло, правду чи неправду, задумується над правильністю своїх вчинків чи поведінки оточуючих. Тому все більше науковців погоджуються з тим, що на початковій ланці шкільної освіти необхідно не тільки надавати дітям доступ до великого об'єму знань, а і забезпечити виховання моральних цінностей, насамперед таких, як виховання любові до життя та людей, чесності, доброти, справедливості, відповідальності.

Ключові слова: духовність, моральні цінності, моральне виховання, морально-ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасна цивілізація досягла надзвичайно високого рівня розвитку, але, незважаючи на значні досягнення людства у застосуванні новітніх технологій, мусимо спостерігати такі негативні процеси, як занепад духовності та падіння престижу моральності у суспільстві. Доказом цього є постійні війни на планеті, процвітання злочинності, екологічний дисбаланс, ворожнеча та ненависть між різними соціальними групами – від представників різних

релігій, що проживають в одному місті до представників різних народів, що не бажають поважати територіальну цілісність один одного.

Втрачені духовно-моральні ідеали призвели до деструктивних змін у системі ціннісних орієнтацій нового покоління. Педагоги в усьому світі активно працюють над удосконаленням шляхів виховання таких моральних цінностей у дітей: Життя, Любов, Добро, Краса, Совість, Чесність, Справедливість.

У сучасному українському суспільстві також панує духовна криза, зростання байдужості, озлобленості, антиморальності. Занепад моральності, відсутність моральних норм, потужна пропаганда агресії, насильства з боку засобів масової інформації – все це руйнує те добре і щире, що є в кожній дитині ще з народження, адже діти, як губка, вбирають у себе те, що бачать навколо, переймають ті норми поведінки, які спостерігають у найближчому оточенні або через засоби масової інформації.

Покоління сучасних дітей ризикує стати першим поколінням в історії людства, яке не вмітиме любити. Такий висновок ми можемо зробити, оцінивши низку негативних проявів гіпертехнологічного розвитку цивілізації. На відміну від старшого покоління людей, діти XXI століття можуть миттєво задовольнити будь-яку потребу, не докладаючи для цього значних зусиль: зголднів – замовив додому готову їжу, занудьгував – вмикаєш гаджет, який здатен розважити найвибагливішого споживача, потрібна якась інформація – Інтернет завжди допоможе. Як наслідок – зростає нове покоління людей, які вважають піцу з доставкою додому нормальним продуктом харчування. У дітей немає ціннісного ставлення до свого здоров'я, до свого життя.

Сучасні молодші школярі надають перевагу щоденному лежання на дивані у компанії телефону, планшету чи ноутбуку, зовсім не вміючи спілкуватися з однолітками. Вони настільки захопилися грою в «Майнкрафт» чи «Dota» та переглядом незліченних роликів на «Ютубі», що вже забувають як це – вийти на вулицю та побігати з друзями, погратись у рухливі ігри, футбол, зліпити снігову бабу. Аби зацікавити дитину почитати, видавництва друкованих книг вигадують різноманітні новинки, на зразок об'ємних ілюстрацій, 3-d зображень, але це також не надовго допомагає відволікти школяра від сенсорного екрану, який дозволяє одним доторком здійснити будь-яку забаганку.

Дуже популярними останнім часом серед дітей і молоді є мобільні додатки, у яких можна доглядати за віртуальною тваринкою – годувати її, купати, гладити. Це свідчить про те, що діти ще не втратили потягу до природи, і більшість з них хотіли б мати живого улюбленця, та сучасним

батькам простіше завантажити віртуальну гру, аніж купувати справжню тварину, оскільки це потребує і матеріальних витрат, і часу та сил. А звідки ж тоді дитина навчиться любити – любити природу, любити ближніх, любити життя і саму себе в цьому житті?

Як наслідок – діти у 6-10 років вже мають усталену звичку миттєво задовольняти свої потреби, не вмюючи чекати, терпіти, переживати, співчувати та співпрацювати.

У майбутньому, коли гаджети вже не зможуть повноцінно задовольнити всі потреби, а навичок адекватної взаємодії з суспільством людина так і не набуде, вона швидше за все буде використовувати алкоголь, паління, наркотики, безпринципні статеві зв'язки у прагненні отримати миттєве задоволення від життя. Тому так важливо вчити дітей ще з початку навчання у школі вибудовувати міцні стосунки з однолітками, вчити отримувати задоволення від спілкування один з одним, з сім'єю, з книгою чи з природою, вчити любити, співчувати, бути чесними та щирими.

Активні прихильники сучасних цифрових технологій – а це молодші школярі, з кожним роком все більше втрачають здатність до емпатії, знижується комунікабельність. Неможливо навіть спрогнозувати, до чого це може призвести, тому провідні педагоги по всьому світу наголошують на необхідності виховання духовності у дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Досліджували сутність духовного розвитку, особливості організації духовного виховання особистості І. Зязюн, Г. Шевченко, І. Зайченко, Е. Помиткін, Б. Кобзар, І. Степаненко, С. Гончаренко, Ю. Гуров, В. Доній та ін. Проблема розвитку особистісних духовних цінностей досліджували А. Маслоу, К. Ушинський, В. Сухомлинський, М. Каган, Ю. Гіпенрейтер, О. Киричук, А. Здравомислов, О. Леонтьєв та ін.

Роль та вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на становлення особистості висвітлено у працях І. Беха, О. Савченко, А. Богуш, М. Боришевського, І. Зязюна, Т. Антоненко, С. Рашидової, С. Рашидова, О. Тарасенко та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема виховання духовності підростаючих поколінь цікавила вчених усіх часів, але сучасний стан занепаду моральності людства свідчить про необхідність поглибленого вивчення даної проблеми та пошуки нових шляхів удосконалення виховного процесу. Багато сучасних педагогів працюють над визначенням сутності поняття «духовність», але проблема виховання духовності саме

молодших школярів ще не достатньо досліджена. При цьому проблемним питанням постає значення виховання духовно-моральних цінностей саме у молодшому шкільному віці.

Метою даної роботи є дослідження сутності поняття «духовність» та значення виховання духовності у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У ХХІ столітті всі настільки захопилися інтелектуальним розвитком дітей, що зовсім незначна увага приділяється духовному розвитку. Однак є і позитивні приклади, які можна побачити в освітніх системах розвинутих країн. Наприклад, у Данії в навчальний процес включено нову дисципліну – викладання емпатії, яка вважається не менш важливою, ніж уроки математики чи мови.

Надзвичайно актуальною та складною проблемою нашого суспільства є те, що переважній більшості сучасних молодших школярів притаманні такі риси, як егоїзм, безвідповідальність, песимізм, відсутність патріотичних переконань. Через десятиліття вони стануть повноцінними громадянами і невідомо, що чекає на нашу державу у майбутньому. Прагнення до матеріальної забезпеченості зараз стоїть на першому місці у ціннісній ієрархії як у дорослих, так і у дітей.

Засновник всесвітньовідомої та надзвичайно прибуткової компанії «Apple» Стів Джобс, який вважався еталоном успішної людини, наприкінці свого життя зізнався у тому, що у його житті було дуже мало радості. Він закликав людей не віддавати всі сили на досягнення суперприбутків, а робити те, що дійсно важливо – любити, мріяти, творити, адже справжнє багатство – це спогади, пов'язані з любов'ю до близьких. «Є річ, яку ти ніколи не знайдеш, якщо вже втрапиш. Це життя... Ваш скарб – це ваша любов до сім'ї, коханих, близьких, друзів... Бережіть себе. Турбуйтеся про інших» (<http://viche-boroslava.org.ua/index.php/metafizyka/821-vash-skarb-tse-lyubov-do-rodyny-kokhanoyi-blyzkykh-druziv>).

Г. Шевченко, досліджуючи проблему виховання духовно-моральних цінностей, наголошує: «захистити молоде покоління від агресії, того середовища, яке негативно впливає на його світогляд, моральний стан, зможе виховання, яке сформує стійкі духовно-моральні якості. Завдяки вихованню формується духовно-моральний світ особистості, формується мудрість, терпіння, радість і любов до життя» (Шевченко, 2013, с. 8).

У контексті нашого дослідження доречно навести визначення поняття виховання, яке дають українські педагоги С. Рашидов та С. Рашидова, обґрунтовуючи формування ціннісної свідомості як основну мету і завдання виховання: «Виховання – це процес формування ціннісної свідомості індивіда з метою зміни світоглядної, культурно-поведінкової і

почуттєвої сфери людини». При цьому педагоги наголошують, що «виховання як процес освоєння цінностей включає декілька етапів: виявлення сутності і змісту цінностей (навчання цінностям); їх емоційне переживання; закріплення цінностей у поведінковій практиці» (Рашидов та Рашидова, 2017, с. 182).

Одним із ключових понять нашого дослідження, які необхідно розглянути, є поняття «духовність», адже саме духовність – це результат оволодіння особистістю моральними цінностями, розуміння їх сутності та прояв їх у співпереживанні, співчутті, моральній готовності діяти на засадах добра, вищих ідеалів, любові, краси.

Український вчений Е. Помиткін доводить, що поняття «духовність» можна тлумачити як у релігійному, так і світському контексті. Духовність як релігійна категорія пов'язана з такими цінностями, як Віра (у вічне життя, спасіння), Надія (на Бога, на перемогу Добра), Любов (до Бога, до ближнього). Зміст духовності у світському розумінні базується на цінностях Краси, Добра, Істини. Вчений трактує духовність як «суб'єктивну сутність людини, що характеризується ціннісним усвідомленням буттєвої єдності та спрямованістю особистості на реалізацію у взаєминах і поведінці ідеалів Краси, Добра та Істини. Заслугує на увагу і визначення Е. Помиткіним поняття «духовного розвитку» як «процесу свідомого самовдосконалення особистості, що спрямовує людину на підпорядкування свого природного та соціального «Я» вищим ідеалам, цінностям і смислам у руслі Краси, Добра та Істини, гармонізацію поведінки та способу життя, збагачення духовних надбань людства результатами власної діяльності» (Помиткін, 2009).

Вчений наголошує, що духовна сфера молодшого школяра, як і будь-якої особистості, є складнішим особистісним утворенням, ніж інтелектуальна, емоційно-почуттєва чи психофізіологічна сфери, оскільки у процесі духовного розвитку формується «Я-концепція» особистості, упорядковуються мотиви, мислення працює над вирішенням основних проблем буття, а фізична, інтелектуальна та емоційно-почуттєва сфери гармонійно розвиваються та взаємодіють. Ми поділяємо думку автора стосовно того, що «невпорядкованість або втрата духовних цінностей і смислів позбавляє людське життя сенсу, зводячи до природного рівня; ціннісно-смісловою саморегуляція виступає основою для вольової та емоційної саморегуляції особистості, від якої залежать поведінка, вчинки та взаємодія дітей із соціумом» (Помиткін, 2009).

І. Бех (1991) трактує духовність як «вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі й зосередженість на моральній культурі людства».

Нам імпонує думка Г. Шевченко (2000), яка визначає духовність як «властивість людини, яка дозволяє на культурно-цивілізованому, еколого-моральному рівнях сприймати світ і ставитися до нього на основі морально-етичної оцінки в єдності з «пізнанням» серця» (с. 7).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що високий рівень духовного розвитку, виховання духовності і є основним результатом процесу виховання моральних цінностей у молодших школярів засобами мистецтва, який націлений саме на досягнення гармонії у морально-ціннісній сфері особистості.

Зміст, форми та методи виховання духовності молодших школярів визначаються системою цінностей, що є актуальною для конкретного періоду існування людства та будуються на досвіді народу, його культурних та наукових надбаннях, традиціях, релігійних переконаннях. Адже саме цінності формують у свідомості людства виховний ідеал.

Виховання моральних цінностей у молодших школярів, формування у них духовно-моральних ціннісних орієнтацій є нагальною проблемою сучасної педагогіки. Результатом морального виховання є прищеплення навичок повноцінної та позитивної взаємодії з оточуючим середовищем та людьми, формування вмінь самостійно і творчо мислити, адекватно оцінювати свої вчинки та вчинки інших людей. Особистість, що оволоділа збалансованою сукупністю морально-ціннісних орієнтацій – компетентна та високодуховна, має активну життєву позицію, рішуче йде до досягнення мети, дотримується демократичних та гуманістичних принципів та ідеалів, здатна на рішучі вчинки в ім'я ідеалів та цінностей.

І. Бех зазначає, що у молодшому шкільному віці з'являється довільність психічних процесів та їх інтелектуалізація, дитина починає усвідомлювати динаміку власних змін, у неї виникає здатність планувати свої вчинки, аналізувати та оцінювати їх. Відбувається моральне поглиблення почуттів, дитина проявляє симпатію чи неприязнь до однолітків на основі власних спостережень за їх поведінкою. Саме в цей період виробляються адекватні оцінки та самоконтроль як форми самосвідомості та формується реалістичний образ «Я» (Бех, 2003, с. 213).

Вчений вважає, що процес становлення ціннісних орієнтацій є найбільш динамічним саме у дітей-шестиліток, оскільки у цей період відбувається нарощування і розвиток основних компонентів ціннісних орієнтацій. Але дитина ще не усвідомлює соціальну значущість еталонів поведінки, хоча і орієнтується на гарні вчинки. Ближче до десятирічного віку відбуваються істотні зміни у системі цінностей школяра, тому що психологічна роль ціннісних орієнтацій у цей період зростає та ускладнюється, враховуючи чинники формування дитини як особистості.

Дитина активно прагне швидше подорослішати, результатом цього є принципові зміни ціннісних орієнтацій у всіх сферах життєдіяльності дитини, яка намагається долучитися до моральних норм суспільства та оцінює явища і вчинки на новому рівні. Отже, ближче до підліткового віку система ціннісних орієнтацій розширюється та ускладнюється, стає стійкою і детермінує становлення активної життєвої позиції дитини. Дитина усвідомлює себе як самодіяльну особистість, а її система цінностей уже активно функціонує та посідає вагомe місце у структурі особистості (Бех, 2006, с. 100).

О. Савченко теж зазначає, що саме у молодшому шкільному віці діти поступово починають занурюватися у світ моралі та етики, дитина прагне усвідомити зв'язок власного «Я» з оточуючим середовищем та набуває здатності обирати добро на противагу злу (Савченко, 2009, с. 25).

Педагог наголошує, що період навчання у початковій школі є періодом становлення особистості дитини, коли відбувається не лише її інтелектуальний та фізичний розвиток, а й морально-етичний, естетичний, емоційно-вольовий розвиток. Унікальні можливості для повноцінного виховання моральних цінностей у молодших школярів створюються завдяки вираженій пластичності та вразливості їхньої психіки, а також допитливості та емоційності.

У контексті нашого дослідження доцільно навести думку В. Сухомлинського стосовно специфіки виховання молодших школярів: «Виховання в молодшому шкільному віці – від 6 до 10 років – я назвав би школою сердечності» (Сухомлинський, 1976). Він відзначав, що у дітей є власні уявлення про добро і зло, про честь і безчестя, гідність людини. Саме В. Сухомлинський запропонував у виховному процесі орієнтуватися на внутрішні механізми ціннісної регуляції, саморегуляції та творчого розвитку з метою формування духовності дитини. Педагог впроваджує у власній педагогічній діяльності та пропагує у своїх напрацюваннях такі нехарактерні для радянської системи освіти напрямки роботи: формування ставлення дитини до життя й смерті, добра і зла, совісті, культури людських бажань (Сухомлинська, 2006).

Любов – одна з найважливіших моральних цінностей для кожної дитини. Г. Шевченко стверджує, що саме любов до людей, природи, світу, Бога є вищим проявом духовності та проявляється у безкорисливому служінні іншим людям, а виховувати любов потрібно з дитинства (Шевченко, 2013, с. 28).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Молодші школярі сьогодні – це підлітки завтра, а оскільки підлітковий період є досить складним для дитини з психологічної та педагогічної точки зору, то

саме у молодшому шкільному віці необхідно остаточно утвердити у свідомості особистості необхідність любити те, що її оточує. Виховання любові до Бога, до Батьківщини, любові до іншої людини, до природних об'єктів є не менш важливим, ніж виховання у дитини любові до самої себе як цінності. Такий виховний вплив буде запорукою подальшого позитивного та гармонійного розвитку особистості дитини та покликаний вберегти від негативних впливів оточення та проявів аутоагресії, що є актуальною проблемою сьогодення.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні сукупності моральних цінностей, завдяки яким формується духовність особистості молодшого школяра.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід: когнітивно-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : Сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
3. Бех И. Д. Нравственность личности : стратегия становления. Ровно, ред.-изд. отд. упр. по печати, 1991. 146 с.
4. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф. дис. д-ра психологічних наук: 19.00.07 / НПУ ім. М. Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.
5. Рашидов С. Ф., Рашидова С. С. Виховання як формування ціннісної свідомості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: збірник наукових праць / Гол. ред. Г. П. Шевченко. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. С. 180-186.
6. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.
7. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ : Фонд «Добро», 2006. С. 21–22.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 5 : Педагогічні статті. С.219.
9. Шевченко Г. П. Духовність особистості в контексті космічного феномена людини. *Вісник ЛДПУ ім. Т. Шевченка: Педагогічні науки*. 2000. № 8 (28). С. 3-7.
10. Шевченко Г. П. Духовно-культурні цінності виховання: сутність та основні змістовні характеристики. *Духовно-культурні цінності виховання Людини*: монографія / ред. Г. П. Шевченко. Луганськ : «НОУЛІДЖ», 2013. С. 7–38.
11. <http://viche-boruslava.org.ua/index.php/metafizyka/821-vash-skarb-tse-lyubov-dorodny-kokhanoyi-blyzkykh-druziv>

References

1. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. Kn. 2: Osobystisno-oriientovanyi pidkhd: kohnityvno-praktychni zasady. [Education of personality. The Personality-oriented approach: cognitive-practical basis]*. Kyiv: Lybid (ukr).
2. Bekh, I. D. (2006). *Vykhovannia osobystosti: Skhodzhennia do dukhovnosti. [Education of the individual: the Ascent to spirituality]* Kyiv: Lybid (ukr).
3. Bekh, I. D. (1991). *Nravstvennost lychnosti: stratehiya stanovleniya. [The morality of the self: the strategy of development]*. Rovno (ukr).
4. Pomytkin, E. O. (2009). *Psykhologichni zakonomirnosti ta mekhanizmy dukhovnoho rozvytku ditei i molodi [Psychological regularities and mechanisms of spiritual development of children and young people]* (Abstract of Doctor of Psychological Sciences Thesis). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv (ukr).
5. Rashydov, S. F., Rashydova, S. S. (2017). *Vykhovannia yak formuvannia tsinnisnoi svidomosti. [Education as the formation of value consciousness.] Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats. G. P. Shevchenko (Ed.). Sievierodonetsk: vyd-vo SNU im. V. Dalia, 180-186 (ukr).*
6. Savchenko, O. Y. (2009). *Vykhovnyi potentsial pochatkovoї osvity. [Educational potential of primary education]* 2-he vyd., dop. i pererobl. Kyiv: A. M. Bohdanova (ukr).
7. Sukhomlynska, O. V. (2006). *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei ta molodi: zahalni tendentsii y indyvidualnyi poshuk. [Spiritually-moral education of children and young people: General trends and individual search]* Kyiv: Fond «Dobro», 21–22 (ukr).
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory: [Selected works]* v 5-ty t. Kyiv: Radianska shkola. Vol. 5: Pedagogichni statii (ukr).
9. Shevchenko, G. P. (2000). *Dukhovnist osobystosti v konteksti kosmichnoho fenomena liudyny [Spirituality of the individual in the context of the cosmic phenomenon of man]. Visnyk LDPU im. T.Shevchenka: Pedagogichni nauky, # 8 (28), 3-7 (ukr).*
10. Shevchenko, G. P. (2013). *Dukhovno-kulturni tsinnosti vykhovannia: sutnist ta osnovni zmistovni kharakterystyky. [Spiritual and cultural value education: the essence and main characteristics]* Dukhovno-kulturni tsinnosti vykhovannia Liudyny: monohrafiia. G. P. Shevchenko (Ed.). Luhansk: «NOULIDZh», 7–38. (ukr).
11. <http://viche-boruslava.org.ua/index.php/metafizyka/821-vash-skarb-tse-lyubov-dorodny-kokhanoyi-blyzkykh-druziv>

ВОСПИТАНИЕ ДУХОВНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА – ОСНОВА РАЗВИТИЯ ДУХОВНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Н. А. Варивода

В статье рассматривается проблема воспитания духовности у младших школьников и отмечается, что духовность является результатом овладения личностью моральными ценностями, понимания их сущности и готовностью

действовать на началах добра, справедливости, любви и красоты. Указывается, что именно духовная сфера младшего школьника является более сложным личностным образованием, чем интеллектуальная, эмоционально-чувственная или психофизиологическая сферы, поскольку в процессе духовного развития формируется «Я-концепция» личности, упорядочиваются мотивы, мышление работает над решением основных проблем бытия. Воспитание духовности у младших школьников, формирование у них духовно-нравственных ценностных ориентаций является актуальной проблемой современной педагогики, поскольку моральные ценности, усвоенные ребенком в возрасте от шести до десяти лет, становятся предпосылкой успешной реализации других систем ценностей, а период обучения в начальной школе является чрезвычайно благоприятным для формирования ценностной сферы личности. Именно в этом возрасте ребенок активно познает мир, начинает различать добро и зло, правду или неправду, задумывается над правильностью своих поступков или поведения окружающих. Поэтому все больше ученых соглашаются с тем, что на начальном этапе школьного образования необходимо не только предоставлять детям доступ к значительному объему знаний, но и обеспечить воспитание нравственных ценностей, прежде всего таких, как воспитание любви к жизни и людям, честности, доброты, справедливости, ответственности.

Ключевые слова: *духовность, нравственные ценности, нравственное воспитание, морально-ценностные ориентации.*

DEVELOPING MORAL VALUES AND SPIRITUALITY OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN LAYS THE GROUNDS FOR FLOURISHING SPIRITUALITY OF HUMANITY

N. A. Varivoda

The article is devoted to the problem of developing moral values and spirituality of primary schoolchildren. The author underlines that morality is the result of a personality's acquirement of moral values, understanding their essence and readiness to act guided by kindness, justice, love and beauty. It's pointed out that moral sphere of primary schoolchildren is more complicated than intellectual, emotional or psychophysiological spheres, for the process of moral development includes the formation of self-concept, ordering one's motives, and thinking is aimed at solving essential problems of being. Spiritual development of primary schoolchildren and formation of their value orientations are urgent issues of modern pedagogical sciences because moral values adopted by children aged from six to ten lead to successful development of other value systems, as the period of studying at primary school is immensely favorable for the formation of value spheres. This is the age when a child actively explores the world, starts telling good from evil, truth from lies, evaluates the rightness of his or her own actions or behavior of other people. That is why there is a growing number of specialists supporting the idea that, at primary school, together with

granting children access to academic education, development of such moral values as love of life, honesty, kindness, justice, responsibility, is to be provided as well.

Key words: *Spirituality, moral values, moral education, moral and value orientations.*

Варивода Наталія Анатоліївна – аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: variwoda@ukr.net

Varivoda Nataliia Anatoliivna – Post-graduate student of the Department of Pedagogy of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: variwoda@ukr.net

УДК 37.018.32:316.614-057

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Т. О. Грибоєдова

У статті проаналізовано особливості соціальної адаптації молодших школярів до самостійного життя у загальноосвітніх школах-інтернатах. Обґрунтовано мету освітнього процесу школи-інтернату, яка полягає (у тому числі) у забезпеченні соціальної адаптації особистості школяра, розвитку його здатності до самостійного життя. Молодший шкільний вік у статті визначається як важливий етап дитинства, від позитивного перебігу якого залежить розвиток духовності особистості, бажання й уміння навчатися, віра у свої сили й подальша життєдіяльність людини. Формування особистості дитини в умовах загальноосвітніх шкіл-інтернатів відрізняється особливостями, які переконливо визначені у матеріалах статті. Соціальна адаптація учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів залежна від трьох факторів: стану фізичного, психічного і духовного здоров'я вихованців; причин, що обумовили надходження дітей в інтернатній установи; особливостей їх життя до інтернату. В статті підкреслено, що незагойний слід в житті дитини залишає сирітство, яке веде до деформації психічних процесів, викликаних стресовими ситуаціями, позначається на психології особистості. Втрата батьків або залишення ними дітей напризволяще з різних причин – спричиняє трагедію дітей,